

Таким чином, введення в Білорусі російського рубля в якості платіжного засобу - є, принаймні, передчасним.

Список використаних джерел

1. Герчикова И.Н. Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности : учеб. пособие / И. Н. Герчикова. – М. : Консалтбанк, 2000. – С. 236-238. – ISBN 5-85187-093-1.
2. Захаров А. В. Валютно-финансовая интеграция в СНГ: проблемы перспективы // Зарубежный опыт: уроки для России / Аналитические вестники / Совет Федерации. – 2002. – №3 (159) Января. – С. 57-88.
3. Европейская интеграция: современное состояние и перспективы: Сб. науч. ст. / Науч. ред. С.И. Паньковский. – Мн.: ЕГУ, 2001 – С. 34-37.
4. Мисюра В. Валютный союз Беларуси и России: за и против / Как сделать общество толпой // 7дней: информационно-проблемный еженедельник. – 2005. - №4.
5. Насадюк І.Б Вплив введення євро на економіку південних країн ЄС // Збірник наукових праць. Вип.53 / Інститут світової економіки і міжнародних економічних відносин НАН України. – К.: ІСМВ НАН України, 2008. – С.123-127.
6. Основы экономической теории: Учебник / С.В. Мочерный, В.К. Симоненко, В.В. Секретарюк, А.А. Устенко; Под общ. ред. С.В. Мочерного. — К.: «Знания», 2000. — С. 549-551. – ISBN 966-620-031-7 UDC 330(075.8)
7. Панфилов И.Д. Проблемы экономической и валютной интеграции СНГ. – М. Экон, 2000. – С.47
8. Современные валютные системы и валютная интеграция//Кредитная и банковская система//Денежно-финансовый рынок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uaoc.kiev.ua/60>

Шраменко В.Ю.,
аспірант Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України

ТРАНСФОРМУЮЧИЙ ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Постановка проблеми. Беззаперечним є той факт, що інституції справляють трансформуючий вплив (як позитивний, так і негативний) не тільки на економічне зростання окремих країн, але й, взагалі, на розвиток і устрій всієї глобальної економіки.

Якість створюваної інституційної структури буде визначати ефективність функціонування всієї економіки. Сильні та прозорі інституції виробляють потужні стимули економії, інвестування, розвитку підприємництва та інноваційності, тобто високої економічної активності, яка, в результаті, призводить до швидкого економічного зростання і підвищення добробуту. В той же час, незначний прогрес, застій або просто економічний занепад у багатьох випадках можна пояснити порочною інституційною структурою економіки.

Тому, не дивним є підвищений інтерес до дослідження інституційних чинників, задля виявлення їхнього впливу на ефективність функціонування економіки під час формування стратегій економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою інституційних проблем займається низка вітчизняних та зарубіжних науковців. Щодо зарубіжних вчених, то необхідно відмітити Д. Норту, Дж. Ходжсона, Е. Остром, Р. Коуза, О. Вільямсона, Т. Еггертссона та інших. Серед вітчизняних вчених треба відзначити Н. Татаренко, Т. Гайдай, В. Новицького, О. Білоруса, Ю. Павленко, Ю. Пахомова, А. Поручника, О. Рогача, А. Філіпенка та інших. Роботи цих учених, у сукупності з багатьма іншими роботами з даної тематики, внесли суттєвий вклад у дослідження інституцій та визначення їхнього впливу на ефективність функціонування економіки. Проте, у вітчизняній економічній теорії існує термінологічна неузгодженість при вживанні категорії «інституція».

Постановка завдання. Розкрити теоретичний зміст категорії інституція, виявити інституційні чинники, котрі позначаються на ефективності функціонування економіки, а також висвітлити та проаналізувати їхній вплив на економічне зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальна складність в дослідженні зв'язку між інституціями та економічним розвитком полягає в тому, що відсутнє загальноприйняте визначення інституцій та, взагалі, існує термінологічна неузгодженість при вживанні цієї категорії у вітчизняній економічній теорії. Йдеться насамперед про необхідність конкретизації економічної суті таких базових категорій як «інституція» та «інститут», встановлення адекватності їх вживання реальному економічному змісту.

Отже, щоб виключити невизначеність у розумінні даних категорій, вважаю за необхідне розрізнити ці два поняття. Інституції – це набір правил, процедура відповідностей, моральна і етична поведінка індивідів в інтересах максимізації багатства (закони, правила, звичаї, норми, кодекси поведінки тощо). Інститути – це організації, тобто політичні органи і установи (політичні партії, міська рада, контролюючі відомства), економічні структури (фірми, профспілки, кооперативи), громадські установи (церкви, клуби, спортивні асоціації) і заклади освіти (школи, університети, центри професійного навчання). Інституції – це норми та правила, які встановлюють спосіб гри, інститути – це суто актори, які мають прагнення досягти визначеної мети [1, с. 6].

Інституція – це основний об'єкт дослідження, центральна категорія і аналітичний інструмент інституціональної теорії, який визначає функціонування всієї глобальної економіки.

В економічній теорії вперше поняття інституції було проаналізовано Т. Вебленом. За його визначенням, інституції – це розповсюджений образ мислення про те, що стосується окремих відносин суспільства й особистості та окремих виконуваних ними функцій; система життя суспільства, що складається із сукупності чинників у певний час або в будь-який момент розвитку якого завгодно суспільства, котру з психологічної точки зору можна охарактеризувати як переважаючу духовну позицію або розповсюджене уявлення про спосіб життя в суспільстві [2, с. 201].

В. Гамільтон визначав інституції як вербальний символ для кращого позначення ряду громадських звичаїв. Вони означають переважаючий і стійкий спосіб мислення або діяльності, що став звичайним для групи і перетворився для народу в звичай [3, с. 84].

Таким чином, ранні інституціоналісти під інституціями переважно розуміли сукупність встановлених звичаїв, традицій, способів мислення й поведінкових стереотипів індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому; вироблені попереднім соціальним розвитком і успадковані наступними його фазами усталені ментальні та поведінкові зразки, які регулюють і регламентують взаємодію людей на рівні звичаїв і права [4, с. 16].

В рамках нової інституціональної економіки Д. Норт інтерпретує інституції як «правила гри» в суспільстві, або, формальніше, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми. Вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії – будь то в політиці, соціальній сфері або економіці [1, с. 17].

Дж. Ходжсон характеризує інституції як довговічні системи правил, котрі склалися, укоренилися та, котрі структурують соціальні взаємодії. Тобто вони є системами соціальних правил, до яких включаються норми поведінки, соціальні конвенції, юридичні і формальні правила [5, с. 37].

Одне з найбільш повних визначень інституцій дала Е. Остром, визначаючи їх як набори працюючих правил для визнання того, хто повинен приймати рішення в певних сферах, яких загальних правил слід дотримуватися, яким процедурам необхідно слідувати, яку інформацію слід або не слід продукувати, які остаточні наслідки матимуть для індивідів ті або інші їхні дії. Усі діючі правила містять приписи про те, що заборонено, що дозволено або як слід діяти; вони мають контроль і примус до їх дотримання у разі, коли індивіди роблять вибір відносно своїх дій [6, с. 51].

Таким чином, проаналізувавши дані підходи до визначення інституцій, можна представити їх як певні правила, що дотримуються в поведінці, способі мислення та діях, які в силу звичаю або закону стають обов'язковими в будь-якому суспільному об'єднанні, створюють стимули до економічної діяльності, встановлюють припустимі рамки поведінки та визначають санкції за їхнє порушення, та найголовніше – зменшують економічну невизначеність.

Інституції зменшують невизначеність шляхом встановлення стійкої (хоча не обов'язково ефективною) структури взаємодії між людьми. Але така усталеність аж ніяк не суперечить тому факту, що вони самі зазнають зміни. Розвиваються усі інституції – починаючи від традиційних умовностей, кодексів і норм поведінки до писаного права, контрактів між індивідами тощо. Таким чином, інституційна структура безперервно видозмінюється, трансформуючи параметри глобальної економіки [1, с. 21].

Інституційна структура господарства, як на національному, так і на світовому рівнях справляє безпосередній вплив на збільшення темпів економічного зростання в країні. Головні аргументи на користь такого твердження можна викласти у наступних положеннях:

- економічні інституції прямо впливають на економічне зростання, адже вони створюють систему мотивувань ключових економічних суб'єктів у суспільстві: сприяють інвестуванню у людський та інтелектуальний капітал, інновації, організацію виробничого процесу тощо. Вагомого значення для ведення економічної діяльності набувають географічні і культурологічні фактори, що теж є основою міждержавних відмінностей у побудові інституційної структури господарства, а отже агрегованих темпів економічного зростання, розподілу ресурсів, економічного багатства.
- економічні інституції є ендогенними за своєю природою. Вони виражають колективний вибір суспільства, чим справляють значний вплив на економіку. Проте, немає ніякої гарантії, що усі індивіди і групи, які керуються індивідуальним вибором, віддадуть перевагу однаковому набору економічних інституцій, бо різні економічні інституції призводять до різного розподілу ресурсів, що, в свою чергу, може зніщувати конфлікт у суспільстві. В даному випадку перевагу матимуть ті індивіди або групи індивідів, інституційний вибір яких підтриманий політично владою.
- політичні інституції протягом тривалого періоду часу змінюються повільно та теж носять ендогенний характер. Економічні результати держави прямо залежать від її політичного устрою та від індивідів, котрі дійсно володіють політичною владою і приймають політичні рішення. Політичні інституції справляють прямий і непрямий вплив на прийняття і застосування економічних заходів в державі. Прямий вплив виявляється очевидним. Якщо політична влада країни зосереджена в руках однієї особи або невеликої групи людей, то забезпечення функціонування економічних інституцій, які гарантують захист прав приватної власності, оптимальний розподіл ресурсів, однакові можливості для населення країни в користуванні суспільними благами виявляється достатньо важким завданням. Непрямий вплив виражається у подальшому: політичні інституції визначають формальну політичну владу, яка у свою чергу впливає на вибір у побудові економічних інституцій. Така інституційна ієрархія чітко визначає вплив політичних інституцій, як на вибір економічних інституцій, так і на досягнення економічних результатів [7, с. 2].

Інституції є неоднорідними за своєю сутністю й розділяються на формальні та неформальні.

Формальні інституції включають в себе набір політичних правил (у широкому сенсі визначають ієрархію держави, її основну структуру прийняття рішень тощо), економічних правил (визначають права власності) і контрактів (визначають умови й правила проведення обміну). Вони представлені конституціями, законами, правами приватної власності, статутами компаній, інструкціями, регламентами, нормами примусу тощо.

Неформальні інституції не можуть бути так само точно визначені як і формальні. Вони являють собою деяке узагальнення правил, які допомагають вирішувати нескінченні проблеми, пов'язані із взаємодією між людьми, але які не розглядаються в рамках формальних правил. Неформальні інституції включають в себе загальновизнані норми поведінки (норми, котрі визначають поведінку в родині, бізнесі і т.п.) та кодекси поведінки (повага, порядність і т.п.). Вони представлені усталеною практикою, традиціями, культурою тощо.

Складне сполучення формальних та неформальних інституцій, яке утворює взаємозалежну систему і формує набір обмежень для різних контекстів, являє собою інституційну структуру господарства.

Створення ефективних інституційних структур господарства можливе лише за умови, якщо інституції, котрі їх утворюють, будуть єдиними, загальнообов'язковими, прозорими, передбачуваними, стабільними, незмінюваними довільно, закріпленими та регламентованими правовим чином, поширеними на все суспільство без виключень. Також мають існувати дієві форми контролю за їхнім дотриманням, стимули та механізми примусу до цього.

Кожній економічній моделі відповідає певна інституційна структура, котра радикально відрізняється від інших як у часовому розрізі, так і при порівнянні їх окремих компонентів. Також необхідно відзначити, що такі структури є достатньо чутливими до зміни наборів обмежень.

Правильний вибір сполучення формальних і неформальних інституцій має чимале значення для розвитку економіки, тому що воно створює простір, у рамках якого діють інститути. Контроль над взаємодією між інституціями та інститутами дозволяє впливати на функціонування останніх. Так, якщо які-небудь інститути направляють свої зусилля на непродуктивну діяльність, це означає, що інституційні обмеження створили таку структуру стимулів, яка схвалює саме таку діяльність. Бідність у країнах третього світу панує тому, що інституційні обмеження в цих країнах заохочують такі економічні рішення, які не сприяють продуктивній діяльності.

Таким чином, щоб домогтися економічного зростання, необхідно створити дієві стимули і примуси, які, у свою чергу, змусять інститути функціонувати ефективно.

В такому випадку, потрібно визначити ті інституційні чинники, котрі впливають на ефективність функціонування економіки. Умовно їх можна розділити на чотири групи:

- економічні: децентралізована економічна система; чіткі «правила гри», які визначають ефективні і неефективні види діяльності; загальноприйнята система податків; конкретно визначені права власності; ефективність

банківської та фінансової сфери; відповідні методи управління ризиками та дієва страхова система; чіткі функції і соціальні правила торгівлі; формальні економічні установи, які позитивно впливають на довгострокове зростання.

- політичні: якість конституції та методів кооперації між державою, бізнесом, політичною культурою, неформальними правилами та традиціями.
- соціально-психологічні: відносно стабільні характеристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом; психологічні риси людей; національна культура; менталітет; етнічна поведінка.
- загальні: домінуюча національна ідея або думка в суспільстві; історичний розвиток суспільства [8, с. 8].

Прихильники англо-американського підходу до трактування інститутів вважають, що існує шаблонний набір інституційних важелів, при адаптуванні яких країни можуть досягнути економічного добробуту. Свої концептуальні погляди вони виклали, в так званому маніфесті про «Глобальні інституційні стандарти», в якому серед пріоритетних інституцій вони називають:

- демократичний політичний режим;
- незалежна судова система;
- професіоналізм державних службовців, що поєднується з дотриманням прозорості та гнучкої системи найму;
- незначна доля державних підприємств, яка контролюється за допомогою політико-незалежних регуляторних механізмів;
- розвинений фондовий ринок з правилами, які послабляють ворожі злиття та поглинання;
- режим фінансового регулювання, який заохочує передбачуваність і стабільність;
- корпоративна система управління, що зорієнтована на інтереси акціонерів;
- гнучкий ринок праці [9, с. 4].

Але використання такого уніфікованого набору інституційних важелів може виявитись досить ризикованим. Це може не тільки похитнути морально-ідеологічні основи суспільства, але й звести нанівець попередні економічні і соціальні досягнення держави. Наочним прикладом подібних інституційних експериментів було беззаперечне дотримання постсоціалістичними країнами рекомендацій і положень програми «Вашингтонського консенсусу», а також руйнівні економічні ефекти, з якими зіткнулись країни, після їх використання.

Цей факт також може підтвердити і те, що в XIX сторіччі конституції, аналогічні Конституції США, були прийняті (з деякими змінами) багатьма латиноамериканськими країнами, а держави «третього світу» запозичили безліч елементів системи прав власності, діючої в розвинених країнах Заходу. Результати виявились відмінними від тих, до яких прийшли США і інші розвинені західні держави.

Хоча рекомендації і положення були тими ж самими, але механізми і практика контролю за їх дотриманням, норми поведінки і суб'єктивні моделі, через призму яких сприймається і оцінюється навколишній світ, були іншими.

Отже, іншими стають і реальна система стимулів, і суб'єктивна оцінка державами наслідків рішень, що приймаються. Таким чином, спільність фундаментальних змін в співвідношенні цін або спільність запозичених рекомендацій і положень в країнах з різними інституціональними системами веде до істотно різних наслідків [1, с. 131].

Отож, це свідчить, що побудова інституційної структури господарства повинна здійснюватися тільки на основі створення власного набору формальних та неформальних інституцій, і, в жодному разі, їхнього запозичення.

Якість створюваної інституційної структури господарства буде визначати ефективність функціонування всієї економіки. Сильні та прозорі інституції виробляють потужні стимули економії і інвестування, розвитку підприємництва та інноваційності, тобто високої економічної активності, яка в результаті призводить до швидкого економічного зростання і підвищення добробуту. Економічний успіх – похідна від таких показників, як якість держави, її захищеність від корупції, високі стандарти управління підприємствами, ефективне регулювання ринків, стабільність у суспільстві, що пов'язана із соціальним забезпеченням і зниженням рівня безробіття й убогості тощо. В той же час незначний прогрес, застій або просто економічний занепад у багатьох випадках можна пояснити порочною інституційною структурою економіки. Слабкі та невизначені інституції сприяють посиленню свавілля бюрократії, збільшують трансакційні та виробничі витрати тощо.

Висновки. При розробленні стратегії економічного розвитку необхідно враховувати інституційні чинники, бо вони, як було виявлено, здійснюють значний вплив на подальше зростання економіки.

Інституції – це певні правила, що дотримуються в поведінці, способі мислення та діях, які в силу звичаю або закону стають обов'язковими в будь-якому суспільному об'єднанні, створюють стимули до економічної діяльності, встановлюють припустимі рамки поведінки та визначають санкції за їхнє порушення, та найголовніше – зменшують економічну невизначеність.

Складне сполучення формальних (законів, конституцій і т.і.) та неформальних (традицій, практик, добровільно прийнятих кодексів поведінки і т.і.) інституцій, яке утворює взаємозалежну систему і формує набір обмежень для різних контекстів, являє собою інституційну структуру господарства. Правильний вибір їхнього сполучення має чимале значення для розвитку економіки, тому що воно створює простір, у рамках якого діють інститути. Контроль над взаємодією між інституціями та інститутами дозволяє впливати на функціонування останніх. Таким чином, щоб домогтися економічного зростання, потрібно створити дієві стимули і примуси, які, у свою чергу, змусять інститути функціонувати ефективно.

Також було виявлено, що при формуванні стратегії економічного розвитку використання уніфікованого набору інституційних важелів може виявитись досить ризикованим, бо це може не тільки похитнути морально-ідеологічні основи суспільства, але й звести нанівець попередні економічні і соціальні досягнення держави.

Список використаних джерел

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 190 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
3. Hamilton W. Institution // Encyclopedia of the Social Sciences // vol. VIII. – N.Y., 1932. – p. 84.
4. Гайдай Т.В. Категоріальна визначеність поняття інституції // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка / економіка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – №75-76. – с. 15-19.
5. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. – М.: Дело, 2003. – 464 с.
6. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 298 p.
7. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth / Working Paper #10481. – Cambridge: NBER, 2004. – p. 1-11.
8. Horodecka A. The Institutional Approach to Economic Policy // Economic Policy and Growth of Central and East European Countries. – London: University College London, 2003. – p. 3-12.
9. Chang H.-J. Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development / Discussion Paper #2006/05. – Cambridge: UNU-WIDER, 2006. – p. 1-5.